

lâ el-Halîlî'ye göre Basralılar Abdullah de-yince Abdullah b. Amr b. Âs'ı, Mekkeliler Abdullah b. Abbas'ı, Kûfeliiler Abdullah b. Mes'ûd'u, Medineliler Abdullah b. Ömer'i kastederler. Nadr b. Şümeyl'e göre ise Abdullah adıyla Şamlılar Abdullah b. Amr b. Âs'ı, Medineliler Abdullah b. Ömer'i ifade ederler. Bazı Mısırlılar'ın Abdullah dediklerinde Abdullah b. Amr b. Âs'ı kastettikleri bilinmektedir (Süyûtî, II, 326-327).

3. Mühmel ismin geçtiği rivayetler arasında karşılaştırma yapılarak. Rivayetlerden birinde mühmel olarak zikredilen bir râvinin kimliği başka rivayetlerde açıkça belirtilmiş olabilir. Meselâ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsne'd*inde geçen bir rivayette (I, 338) Şu'be b. Haccâc'ın hocası diye geçen Ebû Hamza'nın Ebû Hamza el-Kasâb olduğu aynı hadisin Müslim'deki rivayetinden ("Bir", 96) anlaşılmaktadır. Mühmel isim bu yollardan biriyle tayin edilemezse karînelere ve zann-ı gâlibe göre karar verilir. Hadisin senesinde geçen mühmel râvî sayısı iki veya daha fazla olabilir. Bu râvilerden biri zayıf olup rivayetin hangisinden geldiği bilinemediği zaman hadis zayıf kabul edilir. Mühmel râvilerin hepsi de güvenilir olduğunda hadisin sıhhatine zarar gelmez.

İlk dönemlerden itibaren muhaddisler naklettikleri hadislerde geçen mühmel isimlerin kimliğini belirlemeye önem vermişlerdir. Bu husus daha çok hadis usulü kitaplarında, yazılış ve okunuşları aynı olmakla beraber farklı şahısları gösteren isimlerin konu edildiği "müttefik ve müfterik" bahsinde ele alınmaktadır. Ancak mühmelle ilgili müstakil eserler de telif edilmiştir. Ebû Ali el-Gassânî, *Tak'yidü'l-mühmel ve temyizü'l-müşkil* adlı kitabında *Şaḥîḥayn*'de geçen mühmel isimlerin kimliklerini belirlemeye çalışmıştır. Hatîb el-Bağdâdî'nin de *el-Mühmel fi beyânî'l-mühmel* adlı bir eseri bulunmaktadır (Keşfü'z-zunûn, II, 1812). İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*'de mühmel konusuna temas ettiği gibi bu eserin mu-kaddimesi olan *Hedyü's-sârî*'nin bir bölümünde (s. 222-245) *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'de geçen mühmel isimleri tesbit etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsne'd, I, 338; Müslim, "Bir", 96; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 290; XIX, 150; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseynî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), III, 212-215; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb v.dğr.), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 222-245; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Beyrut 1409/1989, II, 323-327; Radiyyüddin İbnü'l-Hanbelî, *Kaḥ*

vü'l-eşer fi şafvî 'ulûmî'l-eşer (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1408, s. 104-106; Ali el-Kârî, *Şerḥu Nuḥbeti'l-fiker*, İstanbul 1327, s. 71, 205, 223, 224; *Keşfü'z-zunûn*, I, 470; II, 1812; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulûmî'l-ḥadîş* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 45; Sezgin, *GAS*, I, 141; Mahmûd et-Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-ḥadîş*, İstanbul, ts. (Der-saâdet), s. 212-213; Muhammed b. Türkî et-Türkî, "Temyizü'l-mühmel mine's-Süfyâneyn", *Mecelletü Câmî'atî'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 33, Riyad 1422/2001, s. 131-263.

ABDULLAH AYDINLI

MÜHMELE

(المهملة)

Noktasız harflerle yazılan ve âtile diye de anılan şiir ve kaside anlamında edebiyat terimi. (bk. HAZİF).

MÜHR-i HÜMÂYUN

(bk. MÜHÜR).

MÜHR-i NÜBÜVVET

(bk. NÜBÜVVET MÜHRÜ).

MÜHR-i SÜLEYMAN

(مهر سليمان)

Hız. Süleyman'a isnat edilen mucizevî yüzük, bu yüzüğün üzerine hakkedilmiş altı köşeli yıldız.

Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup müslümanlar arasında "hâtem-i Süleyman", yahudi ve hristiyanlarca "Dâvûd yıldızı" diye anılır. Hermetik gelenekte makrokozmosu temsil eder. Kadim Hind'de yaratıcı Vişnu üçgeniyle yok edici Şiva üçgeninin iç içe geçmiş şekli olarak yorumlanır ve maddî âlemin yaratılışı ile yok oluşunu simgeler. Üçgenlerden birinin hayatın olumlu yönlerini, diğerinin olumsuzlukları temsil ettiğine inanılan bu sembol İslâm öncesi Doğu kültürlerinde madde ile mâna, iyi ile kötü, güzel ile çirkin, Tanrı ve kaos, derun ve mâsivâ, kadın ve erkek gibi zıtlıkları temsil etmiştir.

Altı köşeli yıldız motifinin Ortadoğu coğrafyasında Tunç devrinden itibaren sıkça kullanıldığı arkeolojik kalıntılardan anlaşılmaktadır. Helen, Roma, İbrânî, Asur, Sumer, Bizans gibi eski medeniyetlerden günümüze ulaşan eşya ve eserler üzerinde göze çarpan bu yıldız eski Türkler'in on iki hayvanlı Türk takviminde bir sembol ola-

Üzerinde mühr-i Süleyman'ın bulunduğu Barbaros sancağı

rak yer almaktadır. Mitolojik zamanlardan itibaren bereket ve güç sembolü diye algılanmış olup putperest toplumlarda kutsal kabul edilmiş, tarih boyunca pek çok millet ve kültür tarafından kullanılmış, üretilmiş, bulundurulmuş ve taşınmıştır. Ona atfedilen anlam da bu sebeple her devirde değişmiştir. Altı yönünün insanın yüzünü, matematikte ilk mükemmel sayıyı, dünyanın altı günde yaratılmasını, bereket ve bolluğu sembolize ettiği, insanı şer güçlerden koruyan tılsım olduğu gibi fikirler de öne sürülmüştür.

Mühr-i Süleyman hristiyan ve yahudiler arasında beş kollu olarak bilinir. Altı kollu olana Dâvûd yıldızı ya da "magen David" denilmektedir. Yahudi geleneğinde, altı köşeli yıldız motifinin milâttan önce VI. yüzyıldan kalma bir mühürde ve Kefernahum'da yer alan bir sinagogun (m.s. IV. yüzyıl) duvar süslemesinde rastlanan erken kullanımlarının özel bir mâna taşımadığı ve dekoratif amacın ötesine geçmediği kabul edilir. Ortaçağ'da daha ziyade kilise süslemelerinde rastlanan bu motifin yahudi geleneğinde bilinçli biçimde kullanımı başlangıçta yahudi büyü öğretisini ifade eden pratik Kabala ile sınırlı kalmıştır. Nitekim Ortaçağ boyunca asıl yahudi sembolü olarak altı köşeli yıldızdan ziyade yedi kollu şamdan (menorah) motifi öne çıkmıştır. Yıldız motifinin Süleyman'ın mührü ile (hatam Şlomo) ilişkilendirilmesi de yine pratik Kabala'ya dayanır. Talmud'da yer alan bir pasaj, iyi ve kötü ruhları kontrol etmesi için Kral Süleyman'a verilen sihirli yüzük üzerinde Tanrı'nın en kutsal ismi kabul edilen dört harfli YHWH isminin (Tetragrammaton) işlenmiş olduğundan bah-

MÜHR-i SÜLEYMAN

sedilir (Gittin 68^{a-b}). Süleyman'ın mührüne izâfeten oluşturulan, büyü veya tılsım özelliğine sahip Ortaçağ yahudi yüzüklerinde ise Tanrı'nın ismi yerine altı köşeli (heksagram), bazan da beş köşeli (pentagram) yıldız işlemesi kullanılmıştır.

Ortaçağ'a ait yahudi büyü metinlerinde sözü edilen ve daha sonra yıldız motifleriyle ilişkilendirilen bir başka sihirli güce sahip eşya Kral Dâvûd'un zırhıdır (magen David). Aynı şekilde Dâvûd'u düşmanlarından koruduğuna inanılan bu zırh Tanrı'nın yetmiş iki ismi veya Tanrı'nın gücünü ifade eden Şadday ismi ya da yedi mısıralı 67. Mezmur'un yazılı olduğu şamdan biçiminde bir işlemeye sahipken bu işleme zamanla kutsal ruhun altı boyutunu ifade eden (İşaya, 11/2) altı köşeli yıldızla dönüştürülmüştür (XIII. yüzyıl). Dolayısıyla altı köşeli yıldız motifi için uzun bir müddet (XIII-XVII. yüzyıllar) hem magen David hem Süleyman'ın mührü tabirleri kullanılırken magen David tabiri yayılmış ve Süleyman mührü isimlendirmesi beş köşeli yıldızla hasredilmiştir.

Yahudi mistik geleneğinde koruyucu özelliğinden dolayı mezusa ve muskalar da içleri Tanrı'nın isimleri veya Tevrat pasajlarından alıntılarla işlenmiş olarak sıkça kullanılan altı köşeli yıldız motifi, Dâvûd'la bağlantısından hareketle Alman yahudileri arasında ve Sabataycı çevrelerde mesihî sembol diye benimsenmiştir. İlk defa Prag yahudi cemaati tarafından bir nevi millî sembol olarak flama üzerine uy-

Kemankes
Kara Mustafa
Paşa Camii
avlu kapısının
dış yüzündeki
mühr-i
Süleyman

gularan (XIV. yüzyıl) ve sonraki dönemlerde diğer yahudi cemaatlerinin sancak ve flamalarına da işlenen bu motif, ayrıca Prag dışında İtalya ve Hollanda yahudilerine ait neşriyatta amblem işlevi görmüş, sinagog tezyininde ve mezar taşlarında sıkça kullanılmıştır (XVII-XVIII. yüzyıllar). Aydınlanma döneminde ise hristiyan hacına karşılık yahudilerin sembol arayışına cevap olmuş, XIX. yüzyıldan itibaren yahudi mistik geleneğinin, bazı yahudi cemaatlerinin ve sinagogların dar alanından çıkıp yahudi toplumunun tamamına mal edilmiştir. Önce Theodor Herzl'in siyonist hareketinin, daha sonra modern İsrail Devleti'nin bayrağının amblemi olarak seküler bir boyut kazanan bu motif, günümüzde şans getirici muska özelliğinin yanı sıra daha ziyade modern yahudi kimliğinin evrensel sembolü diye bilinmektedir.

Mühr-i Süleyman İslâm inancında, "Kıyametten önce yer altından elinde Süleyman'ın mührü ve Mûsâ'nın asâsı olduğu halde bir dâbbe çıkacak ve asâsıyla müslümanların yüzünü aydınlatacak, mührüyle kâfirlerin yüzünü mühürleyecektir" mealindeki hadis dolayısıyla girmiş (*Müsned*, II, 259; İbn Mâce, "Fiten", 31), İsrâiliyat'tan beslenerek ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Bu rivayetlerde Hz. Süleyman'ın ateşe, suya, rüzgâra, kuşlara ve hayvanlara hükmetmesini sağlayan yüzük şeklinde tılsımlı bir mührün sahibi olduğu, cennette Hz. Âdem'e ait iken Cebrâil tarafından Hz. Süleyman'a getirilmiş olan bu yüzüğün üzerindeki altıgen motifte ism-i a'zâmin remzedildiği, Hz. Süleyman'ın ism-i a'zâma hürmeten bu yüzüğü yalnızca abdesthaneye giderken çıkarıp Âsaf adlı vezirine veya hanımı Âmine'ye teslim ettiği, mühür parmağında olmayınca hayvanlara hükmedemediği kaydedilmektedir. Bir gün abdesthaneye gittiğinde hilkat garibesini bir sahra cini (ifrit veya dev) Süleyman'ın kılığına girip hanımından mührü almış, Hz. Süleyman mührü istediğinde sahtekârlıkla suçlanmış ve kendi kılığına giren devin emriyle saraydan çıkarılmış, dev onun yerine sarayda hüküm sürmeye başlamıştır. Hz. Süleyman bir sahil kasabasında balıkların yüklerini taşıyarak hayatını sürdür-

Göğüs kısmında mühr-i Süleymanlar bulunan Şehzade Selim'in XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait tılsımlı gömleği (TSM, nr. 13/1133)

muş, aradan kırk yıl geçtikten sonra dev bir daha başkalarının eline geçmesin diye mührü denize atmış, ardından kendisine karşı ayaklanan hayvanlar ve cinler tarafından parçalanarak öldürülmüştür. Aynı günlerde yanında çalıştığı balıkçı Hz. Süleyman'a hizmetine karşılık para yerine bir balık vermiş, Hz. Süleyman akşam balığı pişirmek için karnını yardığında kendi yüzüğünü görmüş ve onu parmağına takıp saraya gitmiş, orada eski hayatına kavuşarak peygamberlik dönemini tamamlamıştır. Halk arasındaki, "Mühür kimdeyse Süleyman odur" atasözü bu kıssaya dayanır.

Bir sembol olması bakımından mühr-i Süleyman, yahudi ve mason ustaların eserlerinde olduğu kadar İslâm tezyinî sanatlarının metal, ahşap, mimari, dokuma gibi pek çok dalında nakış amaçlı kullanılmıştır. Mühr-i Süleyman'a özellikle yapı süslemelerinin göbek motifi olarak sıkça rastlanır. Bulunduğu yere şeytanın giremediğine dair halk inancından dolayı taş, ağaç, cam, kâğıt gibi yüzeylerde merkezî motif olarak kullanılmıştır. Yine bu inançla cami, tekke gibi mekânların kubbe veya tavan nakışlarında, kapı kanatları yahut medhal sövelerinde mühr-i Süleyman desenleri bulunur. Anadolu Selçukluları, Artukoğulları ve İlhanlılar'ın eserlerinde bilhassa kubbe bellerin kilit taşlarında yer almıştır. Osmanlılar'da ise başta hamam kubbe delikleri olmak üzere mezar taşları, cami tezyinatları, anıtlar ve kemer kilit taşlarıyla çini, seramik gibi mimariyi ilgilendiren hususlarda şeytanı uzaklaştırmak amacıyla; mutfak eşyalarında, çeşmelerde, sebillerde,

Ahlat Mezarlığı'nda üzerine mühr-i Süleyman hakkedilmiş mezar taşı

tas, tepsi ve tabaklarda zehirlenmeye karşı tılsım niyetine; serpuş, tolga başlıklarda güç sembolü; giyim eşyaları ve takılarda hırz ve vefk olarak yüzyıllarca kullanılmıştır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın rüzgâra hükmedebilmek için sancağına mühr-i Süleyman motifi naksettirmesi bu gelenekten kaynaklanır. Devlet fikri ve hükümet etme yetkisi ilk defa Hz. Süleyman'da kemale erdiği için ona bunu sağlayan mührü de aynı güç ve kudreti temsil eder. Bu sebeple mühr-i Süleyman her şeyden evvel devlet olmanın ve hükmetmenin sembolüdür.

Mühr-i Süleyman eski edebiyatta da kullanılan bir motiftir. Divan şairleri sevgilinin dudağını gerek yuvarlak ve derli toplu biçimi gerekse bütün âşıkları, hatta insanları ve cinleri büyüleyip kendisine râmetmesi veya bütün güzellerin onun ağızına bakması gibi özellikleri dolayısıyla mühr-i Süleyman'a benzetirler (Güzellik içre hatm eder ol la'l hâtemi/Ger nakş olursa mühr-i Süleymân'a leblerin – Şeyhî). Dudak-mührü benzetmesinde dudağın çevresindeki ayva tüyleri mührün üzerindeki yazıları karşılar ve sevgili bir Süleymân-ı zaman olarak algılanır (La'l in üzre hattına benler perîşân olmasın / Yüz bulıcak mûrlar mühr-i Süleymân'ı öper – Hayâlî). Sevgilinin rakipler arasında kalması ifritlerin yüzüğü çalmasıyla yorumlanır. Sevgilinin gaflet halinden istifade eden rakipler de mühr-i Süleyman'ı çalan ifritlere benzetilir

Üzerinde ajurlu mühr-i Süleyman tasvirleri bulunan rahle (Edime Müzesi, Envanter nr. 1318)

Üzerinde
mühr-i
Süleyman
bulunan
1213 (1798-99)
tarihli
bir mühr

(Mest olup uyurken öpmüş la'l-i cânânı rakib / Ehremenler hâtemi almış Süleyman bîhaber – Bâkî). Bir beyitte de mühr-i Süleyman'ın güç ve kudret tılsımı oluşuna işaret edilmektedir (Kazâ ol husrevin mahkûmu kılmış rub'-ı meskûnu / Nigîninde murabba' vefk edip mühr-i Süleymân'ı – Sünbülzâde Vehbî). Halk şairleri de zaman zaman mühr-i Süleyman'ı bir iktidar sembolü olarak kullanmışlardır (Lebinden nûş ettim beni söyledir / Ne çâre sevdiğim kader böyledir / Ak göğsün üzeri uzun yayladır / Mühr-i Süleymân'a dahi yol vermez – Ruhsatî).

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 259; İbn Mâce, "Fiten", 31; Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı* (İstanbul 1941), İstanbul 1984, s. 120-121; Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Divânı'nı Tedkik*, İstanbul 1964, s. 131; Mehmed Çavuşoğlu, *Necatî Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 30-31; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 20-21; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I: Erken Devir*, Ankara 1979, s. 122-123, 129-132; J. Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition*, New York 1979, s. 140-141; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1984, VI, 194; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s. 96; M. Nejat Sefercioğlu, *Ne'î Divânı'nın Tahlili*, Ankara 1990, s. 27-28, 190-191; Ahmed Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar ve İzahı* (nşr. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 381; E. Frankel – B. P. Teutsch, *The Encyclopedia of Jewish Symbols*, Northvale 1992, s. 161; Nusret Çam, "Türk ve İslâm Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 207-230; İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 299; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı (Tahlili)*, İstanbul 1996, s. 279-280; A. Schimmel, *Sayıların Esrarı* (trc. Mehmet Temelli), İstanbul 1997, s. 126-130; Hasan Özönder, *Ansiklopedik Hat, Tezhip Sanatları Değim ve Terimleri Sözlüğü*, Konya 2003, s. 140; Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 476-477; J. Mc. G. Duwkins, "The Seal of Solomon", *JRAS* (1944), s. 145-150; Abdullah Aydemir, "Hz. Süleyman", *DüİFD*, sy. 1 (1983), s. 196-201; Zeki Kuşoğlu, "Türk Sanatında Mühr-i Süleyman", *İlgi*, sy. 61, İstanbul 1990, s. 32; Sadi Bayram, "Türk Kültüründe Mühr-i Süleyman'ın Yeri", *Kültür ve Sanat*, sy. 37, Ankara 1998, s. 47-51; Pakalın, II, 607; G. Scholem, "Magen David", *EJd.*, XI, 687-688, 695-696; "Süleyman Hz.", *TDEA*, VIII, 61-64.

İSKENDER PALA

MÜHRE

(مهره)

Ham kâğıtları düz hale getirip parlaklık vermek için kullanılan alet.

Aslı Farsça olan **mühre** kelimesi Arapça'ya **mührak** olarak geçmiştir. Eskiden kâğıt imalâthanelerinde üretilen kâğıtların yüzeyi kalem ve fırçanın rahatlıkla yürütülebileceği düzlükte değildi. Kâğıtlar pürüzlerini gidermek, onları parlatmak ve kullanılır hale getirmek amacıyla mührülenirdi. Kitap sanatlarında kullanılacak kâğıtların âharlandıktan sonra bu tabakanın çatlayıp arasına is mürekkebi dolmaması için bir hafta zarfında mührülenmesi gerekirdi. Mührenin en yaygın şekli, her iki tarafında elle tutulabilecek kalınlıkta birer kolu ve çakmak taşı denilen parlak ve sert taşın boydan boya içine yerleştirileceği oyugu olan düzgün bir ağaçtır. Taşın boyu 10-12, eni 4-5, kalınlığı 1-1,5 cm.dir.

Mührlenecek kâğıtlar ıhlamur ağacından yapılmış, sathı pürüzsüz ve ebadi kâğıt tabakalarından daha geniş bir tahta üzerine konulur. Yağlı insan cildine veya kuru sabuna sürülen kalın bir bez parçası kâğıdın üstünde dolaştırılıp kayganlık sağlandıktan sonra ve mührü iki ucundan tutularak kâğıdın üzerine kuvvetle bastırılmak suretiyle ileri-geri hareketler yapılır, bu esnada kâğıt serbest bırakılıp elle tutulmaz. Eğer kâğıdın iki yüzüne de yazılacaksa iki taraf ayrı ayrı mührülenir.

Basım dışında elle gerçekleştirilen bütün yazı işleri için kullanılan kâğıtlar âharlanmış olsun veya olmasın mutlaka önceden mührülenmeye tâbi tutulur. Osmanlı devrinde İstanbul'da Beyazıt-Vezneciler arasında yer alan müzehhip ve mücellitler çarşısının bodrum katlarında âharcılardan başka hususiyle bulundurulmuş mührüzen esnafı kâğıt terbiyesinin bu son merhalesini tamamlamakla geçimlerini sağlardı. Mührenin kâğıt üstünde daha süratli yürütülmesi için mührü tahtasının (pesterk) hafif içbükey biçimde hazırlandığı da bilinmektedir.

Daha küçük ve az sayıdaki mührüleme işlerinde deve kuşu yumurtası iriliğinde bir cam mührü kullanılabilir; bu da iki ucuca kavranıp kâğıdın üstünde bastırılarak yürütülür. Deniz kulağı denilen deniz böceğinin, üstü benekli sert ve parlak kabuğundan da aynı maksatla faydalanılabilir. Bu küçük mührü çeşidi "minkaf, miskale (mazgala), halezon, senc" isimleriyle de bilinir.